

Eric Landowski. Generacija: tarp kasdienio mito ir socialinių mokslų

Įžanginis žodis

Čia publikuojamas lietuvių kalba pirmą kartą pasirodantis tekstas, parašytas apie 1986 m. ir paimtas iš Erico Landowskio pirmosios knygos *Reflektuojama visuomenė*. Jame apie *amžių* svarstoma ne iš individo gyvenimo, o iš socialinių grupių – *generacijų* – perspektyvos. Landowskis nagrinėja, kaip kalbama apie generaciją – tiek kasdieniame, tiek socialinių mokslų diskurse; kartu jis pademonstruoja, kaip apie tai gali kalbėti semiotikas.

Samprotaudamas apie socialinę kartą, Landowskis koncentruotai panaudoja visus pamatinius prancūziškosios semiotikos principus. Pirmą, jis parodo, kad Greimo sukurta struktūrinė semiotika nedirba su paskirais žodžiais, leksemomis, ji dirba su konceptais, t. y. mąstymo būdais. Tai vienas iš įrodymų, kodėl negalima šios semiotikos redukuoti į lingvistinę teoriją, kaip dažnai daroma. Kadangi semiotiką domina, kaip konceptualiai struktūruojamas pasaulis, jis ir gali žmonių skirstymą į amžiaus grupes lyginti ne tik su kitokių laikinių periodų išskyrimu, bet ir su erdvės struktūravimo principais, – ir laikiniams, ir erdviniams dydžiams galioja ta pati – tolydumo vs netolydumo – kategorija; vėliau generacinių grupių analizę jis lygina su viešosios nuomonės grupių analize. Antra, Landowskis kelia klausimą, kaip kalbėti apie kartas ne statiskai jas atskiriant, o ryškinant jų dinamiką. Čia jis samprotauja kaip vienas didžiausių socialinių *sąveikų* specialistų greiminėje semiotikos tradicijoje.

Nagrinėjant skirtingų kartų sąveikas (atotrūkis, konfliktas tarp kartų ir pan.), neišvengiamai kyla klausimas apie priklausymo kartai patyrimą, gyvenimą savo karta. Landowskis vienas pirmųjų Greimo semiotikos mokykloje ėmėsi svarstyti apie tai, kaip subjektai išgyvena, patiria prasmę. Tik išgyvenimą čia siūloma aprašyti ne fenomenologiškai ar psichologiškai, o semiotiškai – pasitelkiant subjekto kompetencijos, pasijų analizę.

Šio teksto autorius nepateikia jokių galutinių atsakymų apie tai, kas yra generacija ar amžius. Jis peržvelgia šių sąvokų tyrinėjimo galimybes iš struktūralistinio mąstymo perspektyvos, taip pat aptaria istorinių bei socialinių mokslų tykančius pavojus. Didžiausia kritika skiriama natūralistiniam biologiniam determinizmui. Socialinis kūnas, kuriam priklauso generacijos, nepaklūsta gyvojo fizinio kūno dėsniams. Generacijos yra visų pirma socialinis produktas, o ne kokia nors natūrali gamtinė duotis, lyg biologinės rūšys. Tai „socialinis faktas“ (Durkheimo terminas), arba sociosemiotinis darinys, tad jį reikia sieti su reikšmės klausimais. Sociologų tiriamos skirtingo amžiaus žmonių nuostatos priklauso ne nuo biologinio jų amžiaus, o nuo socio-istorinių, sociokultūrinių aplinkybių (antai sakoma, kad kai kurias kartas „pagimdo“ tam tikri įvykiai; pvz., 1968-ųjų metų revoliucinio judėjimo karta Prancūzijoje, Sąjūdžio karta Lietuvoje). Tik čia sociologų tyko pavojus bėgant nuo Scilės – biologinio determinizmo – užsukti ant Charibdės – socio-ekonominio determinizmo, dėl kurio priekaištauojama ankstyvajam marksizmui. Konkrečiai, kaip, tyrinėjant kartų atsiradimo klausimus, išvengti priežastinio aiškinimo, pagal kurį, jas pagimdo vien ekonominiai, technologiniai ar demografiniai, t. y. „materialūs“ veiksniai?

Pats Landowskis, kaip semiotikas, renkasi tokią kalbėjimo perspektyvą, kur genezės klausimas nebėra svarbus ir užuot klausus „dėl kokių priežasčių atsiranda karta?“, klausiamo „kada, kokiomis sąlygomis ji atsiranda?“. Jo duodamas atsakymas: atsiranda tada, kai kokia nors žmonių grupė įgyja tapatybę ir priiima atitinkamus ženklus, simbolius (pvz., avangardistų vs simbolistų karta). Tai vienas labiausiai šiam sociosemiotikui rūpimų klausimų: koku būdu individai ar grupės priiima tapatybes ir kaip jos tarpusavy sąveikauja? Konstruojant generacinę tapatybę, kaip ir kitas kolektyvines tapatybes, pasitelkiamas mitinis diskursas, kurio pagrindas – nesuderinamų priešybių derinimas.

Galiausiai semiotikas pateikia radikaliausią galimą atsakymą į klausimą apie generacijų buvimą: jos išvis neegzistuoja, tai grynas teorinis (socialinių mokslų) ar kalbinis (kasdienės vartosenos) konstruktas. Kadangi generacijos empiriškai neegzistuoja, semiotiko uždavinys – parodyti, kaip padaroma (kalbant), kad jos egzistuotų, kokios reikšminio konstravimo procedūros tam panaudojamos. Jo manymu, svarbu atsieti kasdienį diskursą nuo mokslinio, nes jei mokslinė metakalba nekritiškai perima iš kasdienės kalbos joje vartojamus žodžius, ji neverta vadintis moksline. Taigi, semiotikas gali aprašyti, kaip kokios nors generacijos atstovai konstruoja save per santykį su erdve ir laiku bei kitais (kitų generacijų atstovais: mūsų *vs* jūsų karta) ir kaip mokslininkai konstruoja generacijas pasitelkę sociologinius, istorinius, menotyros duomenis.

Prancūzų semiotikai, kaip ir kiti prancūziškojo mąstymo atstovai (Derrida, Barthes'as, Bourdieu), ugdo refleksyvų santykį su kalba ir apskritai kritinį požiūrį į tai, kaip prasmė konstruojama praktikoje – kasdiniuose santykiuose ar mokslinėje veikloje.

Nijolė Keršytė

Eric Landowski. The Generation: Between Everyday Myth and Social Science

Preface

This text, written around 1986 and taken from Eric Landowski's first book, *Reflected Society* (1989), examines the way how the idea of social generation is used in both everyday discourse and social sciences, while also demonstrating how a semiotician can approach this topic.

In his exploration of generations, Landowski extensively uses the foundational principles of French semiotics. He first illustrates that structural semiotics, established by Greimas, operates with concepts or modes of thought rather than specific words and lexemes. This distinction is crucial. It explains why semiotics cannot be merely reduced to a linguistic theory, as is often assumed. Given the semiotician's interest in the conceptual structuring of the world, Landowski compares the distinction between age groups with the distinctions between other temporal periods, as well as with the principles of spatial structuring. Temporal and spatial units fall under the same category of continuity versus discontinuity, allowing for a comparison between the analysis of age groups ("generational" groups) and opinion groups (forming "public opinion"). Additionally, Landowski addresses the question of how to discuss generations by emphasizing their dynamics rather than viewing them in a static manner. In doing so, he appears as one of the foremost experts in social *interaction* within the Greimasian and post-Greimasian semiotic perspective.

When dealing with intergenerational interactions (such as the generation gap and conflicts between generations), the question of experiencing and living one's generation inevitably arises. Landowski was one of the first in Greimas's school of semiotics to explore how subjects experience meaning. However, this experience is not described phenomenologically or psychologically, but semiotically, through an analysis of the subject's aims, competences and passions.

The author does not provide definitive answers about what constitutes a generation or an age. Instead, he reviews the possibilities of exploring these concepts from the perspective of the structural method, clearly distinguishing it from deterministic approaches. The main criticism is directed at naturalistic biological determinism. The social identity of a given generation does not obey the laws of a physical living body. Generations are primarily a social product, not a natural entity like biological species. They are a "social fact" (to use Durkheim's term) or a socio-semiotic construct, which must be related to questions of meaning. The attitudes of people of different ages, which sociologists study, do not depend on their biological age but on socio-historical and socio-cultural circumstances. For example, certain generations are said to be "born" due to some specific events, such as the generation of the 1968 protest movement in France or the generation of the Sajūdis movement in Lithuania. However, in avoiding the pitfalls of biological determinism, sociologists risk falling into the trap of socio-economic determinism, as early Marxism is often accused. The challenge lies in avoiding a causal interpretation in studying the origins of generations, which suggests they arise solely from economic, technological, or demographic factors – in other words, "material" factors. Landowski, as a semiotician, adopts a perspective in which the question of genesis is no longer relevant. Instead of asking "what are the causes of a generation," he asks "when and under what conditions does it come into being?" His answer is that a generation is born when a human group acquires an identity through the appropriation of a given set of relevant signs and symbols (for example, the generation of avant-gardists versus the generation of symbolists). One of the key questions that preoccupies this social semiotician is how

individuals or groups assume identities and how they interact with each other. The construction of generational identity, like other collective identities, is based on a mythical discourse that admits the conciliation of incompatible opposites.

Ultimately, Landowski provides the most radical answer possible to the question of the existence of generations: ontologically speaking, they do not exist at all. They are a purely theoretical construct in social science or a linguistic construct in common usage. Since generations “do not exist” empirically, the semiotician’s task is to show how they are made to exist in language and what meaning-making procedures are used to construct them. For him, it is crucial to dissociate everyday discourse from scientific discourse. The semiotic metalanguage cannot uncritically adopt the terms of everyday language. The semiotician has to describe how members of a generation construct their identities through their relationship to space, time, and other social groups (e.g., our generation vs. your generation), and also how scientists construct generations through sociological, historical, or art historical data.

French semioticians, like other representatives of French thought such as Derrida, Barthes, and Bourdieu, develop a reflexive relationship with language and, more generally, a critical approach to the way meaning is constructed in practices, whether in everyday relationships or scholarly activities.

Nijolė Keršytė

Generacija: tarp kasdienio mito ir socialinių mokslų

Eric Landowski

1. Periodizacija ir kaita

Buvome pakviesti iš semiotinės perspektyvos prisidėti prie diskusijos, kuri kilo tarp psichosociologų, politologų ir istorikų dėl socialinių „kartų“ sąvokos¹. Mes mieliau sutiktume iš principo vengti paties „kartų“ *termino*, jeigu tik metodologinis purizmas išeitų vien į naudą. Tai būtų kraštutinis būdas pabrėžti, jog mus čia domina visai ne leksinis vienetas, atsitiktinis kalbos istorijos produktas, o po juo slypinti konceptualioji architektūra, kuri nuo pat pradžių turėtų būti suvokiama kaip santykinai nepriklausoma nuo leksinių elementų, galinčių suteikti jai raišką. Tačiau net paradoksaliai atmetę žodį „karta“, siūlomą kaip atskaitos taškas, negalėtume būti tikri, jog mums pavyks praktiškai laikytis tokio apsisprendimo, kad ir koks iš principo teisėtas jis būtų. Nepaisant to, jeigu norime, kad diskusija vyktų konceptualioje plotmėje, svarbu kiek įmanoma peržengti paviršinius kalbinius reiškinius ir visų pirma – nesivelti į ginčus dėl apibrėžimų². Mūsų požiūriu, tai būtina sąlyga, norint pasiekti „gilesnį“ lygmenį, o to mes ir siekiame. Norime užčiuopti elementariąsias ir santykinai abstrakčias logines-semantines struktūras, kurias akivaizdžiai padengia natūraliųjų [žodinių] kalbų terminai, tik tai vyksta nepakankamai vienareikšmiškai, kad juos būtų galima sa-
vaime naudoti kaip darbo priemones.

1 Prancūzų politikos mokslų asociacijos 1-ojo kongreso proga, 1981 m. spalio 22–24 d.

2 Vien dėl to, kad žodžių prasmė įvairiose kalbose ir sociolektuose skiriasi: pvz., ar idėjų istoriko minimos „kartos“ yra tapačios psichosociologo, demografo, biologo ir kt. „kartoms“, „generacijoms“?

1. Kalbant apie bendrąją semantiką, reikėtų išskirti dviejų tipų opoziciją, galinčią artikuliuoti bet koki turinį. Pirmasis tipas – kategoriška opozicija, dažniausiai (nors nebūtinai) binarinė, kaip antai juoda *vs* balta. O antroji, priešingai, yra laipsniško pobūdžio, tad vietoje griežtos priešpriešos (*arba... arba*) tarp terminų susiduriame su daugybe pozicijų, išdėstytų pagal „daugiau / mažiau“ principą. Pavyzdžiui, perkeltos į erdvinį matmenį, šios dviejų tipų loginės-semantinės artikuliacijos apibrėš dvi atskiras „geografijas“: viena priešprieša žymi griežtą ribą tarp aiškiai individualizuotų, vienas ant kito neužklojamų teritorinių vienetų (panašiai kaip šiuolaikinės valstybės), kita priešprieša, priešingai, pripažįsta egzistuojant miglotas ribas, per einamuosius slenksčius ar tarpines erdves tarp skirtingų įtakos zonų, visai kaip „civilizacinių arealų“ atveju. Šiuo požiūriu bet kokia „tautybių politika“ – tai galiausiai ne kas kita kaip sekuliari pastanga laipsniškumą paversti kategoriškumu!

Atitinkamai, abu aptartus principus pritaikius laiko matmeniui, gaunami du požiūriai į istoriją – individualią ar kolektyvinę. Pagal vieną požiūrį, istorija yra linijinė, o jos laikotarpiai eina vienas paskui kitą neįtamais perėjimais tolydaus laiko fone. Pagal kitą požiūrį, istorija yra nužymėta staigiais lūžiais, kurie pasitarnauja kaip atskaitos taškai, leidžiantys per kokybiškai nevienodą trukmę išskirti skirtingus, santykinai autonomiškus „gyvenimo tarpsnius“. Čia, kaip ir erdvinės plotmės pavyzdyje, rodos, įsitvirtina kone natūrali tendencija pirmenybę teikti *aiškioms riboms*, kitaip tariant, kategoriškų opozicijų įsisteigimui, o ne laipsniškam schematizavimui. Šią netolydumo paiešką aiškiausiai galime pamatyti tiek vadinamosiose pirmąjose kultūrose (jų kruopštumas puikiai žinomas, kai jos segmentuoja individualų biologinį laiką įsteigdamos apeigas, žyminčias perėjimą iš vieno gyvenimo „amžiaus“ į kitą), tiek ir šiuolaikiniame mąstyme, kai jis, pvz., „periodizuoja“ istoriją, išryškina skirtumus tarp viena po kitos einančių „kartų“ arba pažinimo teorijose išskiria didžiulias „paradigmas“, kurios staigiu proveržiu bei neišvengiamu judėjimu į priekį peržengiant ankstesnes paradigmas turi žymėti „mokslo pažangą“.

Atrodytų, tarsi pradėdant nuo pirmojo betarpiško ir neartikuliuoto „realaus laiko“ suvokimo lygmens, pozityvus mąstymas apie laikiškumą

galėtų vykti tik nustačius radikaliai suskaidytą trukmę, kartu diskvalifikuojant bet kokias mintis apie pereinamuosius laikotarpius, pasirinktoje perspektyvoje jas laikant regresavimu į „išgyvenamą patirtį“, kuri neturi jokios prasmės ar bent jau jokios orientacijos. Jei nekreiptume dėmesio į skirtumus tarp skirtingų sričių (kadangi mūsų apžvalga sąmoningai laisva ir apibendrinanti), matytume, jog visais atvejais prasmė kuriama remiantis atskyrimo ir visų kitų elementų pašalinimo principu, leidžiančiu individualizuoti „pilnutinius“ vienetus – amžiaus grupes, epistemas, kartas ir t. t., – kurie geriausiai atveju yra struktūriškai savipakankami. Kadangi tokie vienetai gali iš esmės pasirodyti *post factum* vien tik kaip mozaikos gabalėliai, laiko plotmėje tokie pat uždari ir atskirti vienas nuo kito kaip ir žemėlapyje pavaizduotos teritorijos, milžiniškas klausimas apie *kaitą* taip ir lieka niekaip neišspręstas. Nes nei struktūrinių vienetų nustatymas (pvz., konkretaus laikotarpio kalbos būvis, kokia nors ideologinė ar epistemologinė konfigūracija), nei diachroninis jų išdėliojimas į vienas paskui kitą einančius, sistemiškai skirtingus būvius nepanaikina būtinybės paaiškinti to, kas „vyksta“ juos skiriančiuose laikiniuose intervaluose.

2. Konkretizuokime šią problemą: koku būdu ji iškyla kalbant specifiškai apie *kartos* sąvoką, be kurios, žinia, negali lengvai apsieiti nei politologai, nei istorikai? Egzistuoja du iš pažiūros nesuderinami požiūriai. Pirmasis požiūris – tai atsakas į taksonominį projektą. Jo išskiriamos struktūros, tipai ar vienetai (pasitelkiant kategoriškas opozicijas) kartais eksplicitiškai, o kartais ir implicitiškai suvokiamos achroniškai: net jeigu „kartos“, kurios konstruojamos nustatant tarp jų paradigminius skirtumus (pvz., gyvenimo būdo, mąstysenos ir kt.), būna vienalaikės, tokiam taksonominiame modelyje viskas neišvengiamai vyksta taip, tarsi jos viena kitai būtų „nesančios“. Šnekamojoje kalboje tai išreiškiama posakiu „kartų atotrūkis“: visumos nekomunikuoja tarpusavyje. Kita vertus, juk kalbama ir apie „kartų konfliktus“? Tas iš pažiūros nekaltas posakis vis dėlto įveda visiškai kitokią perspektyvą: kadangi „konflikto“ figūra pagal apibrėžimą implikuoja minimalią komunikaciją ir mainus (net jeigu jie ir poleminiai) tarp aptariamų vienetų, čia susiduriame nebe su paprastais *diferencijuojančiais skirtumais*, kurie padeda juos įsteigti kaip atskirus tipus, o su visa virtine

abipusių „įtakų“ ir dalinių užsidengimų, trumpai tariant, *sintagminių ryšių* tarp kartų. Tokiu atveju analizė turi paaiškinti jų abipuses (ir laipsniškas) transformacijas kaip tarpusavyje priklausomus bendros istorijos elementus.

Kai nuo kasdienio kalbėjimo, iš kurio ateina minėtieji žodžiai, tokie kaip „atotrūkis“ ir „konfliktas“, pereiname prie istorinio, politinio ar psichosociologinio tyrimo diskurso, iš esmės vėl pasirodo tas pats perspektyvų dvilypumas. Pirmiausia, iš tiesų galime išsikelti tikslą palyginti hipotetiškai atskirtas individų klases pagal skirtingą jų lokalizavimą laiko ašyje. Hipotezė būtų tokia (panašiai kaip vyno iš rinktinių vynuogynų atveju): bet koks metų pokytis gali implikuoti svarius kokybės skirtumus tarp „klasių“ ar „grupių“ (panašiai, kaip kalbama apie šauktinių amžiaus grupes)³. Tad analizė turi būti plėtojama keliant klausimą, kokią *prasmę* suteikti tam, kas nuo pat pradžių duota vien kaip *pozicinis* skirtumas laikinėje tvarkoje. Metodologiškai kalbant, tokia problema suponuoja griežtas „duočių“ – šiuo atveju statistinių atskaitos vienetų – susiejimo procedūras, konkrečiai – darbinį metodą, leisiantį nustatyti reikšmingus semantinius matmenis, pagal kuriuos nagrinėjami vienetai iš tiesų tarpusavy sudarys opozicijas turinio atžvilgiu⁴. Geriausiu atveju tai, kas iš pradžių atrodo kaip paprasčiausi demografinių „kohortų“ sekos ryšiai, galiausiai gali būti perinterpretuojama kaip kokybinės socialinių „kartų“ priešpriešos. Nepriklausomai nuo taikomų metodų sudėtingumo, tokiais atvejais išliekama taksonomijų arba tipologijų konstravimo perspektyvoje, nes tipai grindžiami diferenciniais klasių ar grupių skirtumais.

Lygiagrečiai su pastangomis atskirti kartas kaip vienetus (taip sukuriant netolydumą), istorikai bei sociologai taip pat privalo atliepti faktus, kurie savo prigimtimi išsprūsta iš grynai kontrastinių ar tipologinių modelių ir primygtinai reikalauja vėl užsiimti tolydumu. Nepakanka vien išryškinti tipus, būtina atskleisti ir minimalius *bendrus bruožus*, leidžiančius juos lyginti tarpusavyje, o aptariamuoju atveju – tai, kas perduodama ir išlieka

3 Antropologijoje vartojamas terminas „amžiaus klasės“, o demografijoje – „amžiaus grupės“. Amžiaus klasė – tai aibė to paties amžiaus skirtingų lyčių individų, sugrupuotų pagal vieną statusą ir pajungtų tiems patiems apribojimams (pagrindinis – tuo pačiu metu patirti tuos pačius perėjimo iš vieno amžiaus į kitą ritualus). Amžiaus grupė – aibė apibrėžtos populiacijos individų, kurių amžius patenka į nubrėžtas ribas. Pagal Larousse'o žodyną (spec. red. past.).

4 Annick Percheron, „Classes d'âges en question“, *Revue française de science politique*, XXXVIII, no. 1 (1988): 107–124.

„iš kartos į kartą“. Tai logiškai būtinos konstantos, kurių fone tam tikri kin-tamieji, keisdami savo vertę, leidžia suvokti ir nustatyti tipus sudarančius skirtumus. Taip pat būtina atsižvelgti į *tarpines formas*, arba pereinamąsias būsenas, kurios suteikia galimybę iš anksto numatyti (arba pratęsti) tikrųjų tipų pasirodymą. Iš čia ir kyla mintis apie tarpgeneracinį „pralaidumą“, ku-ris apima kaip tik šiuos du aspektus. Tačiau drauge keičiame metodologinę perspektyvą: pagal danų lingvisto ir epistemologo Louiso Hjelmslevo ter-minologiją, skirtumų tarp vienetų *sistemas* išaiškinimas tam tikru momentu turi užleisti vietą jų diferenciacijos *procesų* analizei. Čia ir prasideda tikrieji sunkumai.

Viena – retrospektyviai skaitant sociokultūrinius fenomenus, *a pos-teriori* nustatyti (ar atpažinti) kokybinius netolydumus, kurie sudaro para-digmiškai skirtingus vienetus (pvz., romantikų karta *vs* simbolistų karta); visai kas kita – analizuoti sintagminius procesus, kurie „čia ir dabar besiku-riančioje“ istorijoje lemia konkretų šių vienetų formavimąsi. Nes iš dviejų – viena: arba minėtosios kartos yra tik istoriko sukonstruoti artefaktai⁵, arba tai ištis yra laike ir erdvėje psichosocialiai determinuotos grupės, kurioms priklauso ir prie kurių prisijungia daugybė subjektų, ieškančių savo tapaty-bės ir „istorijos prasmės“.

2. Socialinių generacijų „generavimas“

Taigi koku būdu galime suvokti kartos idėją, atsižvelgdami į tai, kaip ją „(iš)gyvena“ subjektai? Kas nors pasakytų, jog tai bergždžias klausimas, bet norėtume jį pateisinti viena iš pamatinių semiotikos hipotezių, kuri pačią subjektų (tiek individualių, tiek kolektyvinių) tapatybės sąvoką susieja su „gyvenimo projekto“ sąvoka. Taip žiūrint, rodos, egzistuoja du vienas kitą papildantys būdai, kuriais koks nors subjektas gali susikurti ta-patybę „gyvendamas savo karta“.

1. Viena vertus, laikui bėgant, kiekvienas individas per savo gyve-nimą patiria virtualią linijinių ir negrįžtamų transformacijų, kurios paveikia tiek jo psichofiziologinę sandarą, tiek, pavyzdžiui, jo įsiliejimo į socialinių

5 Nevalia nepaisyti rizikos, kylančios dėl to, kad galime „visiškai teisėtai“, kaip rašė vienas generacijų klausimo meistras, „bet kurį trečdalis amžiaus laikotarpį pavadinti karta ir, pasitelkdami oratorystę, konceptų konstravimą bei analogijų žaisimą, suteikti jam idealią vienovę, neva miglotai išryškėjančią socialinėje tikrovėje“. A. Thibaudet, *Réflexion sur la critique* (Paris: Gallimard, 1939), 137.

vaidmenų spektrą būdus. Judėdami iš vienos amžiaus grupės į kitą – iš vaikystės į paauglystę, iš paauglystės į pilnametystę – subjektai praeina vienas paskui kitą išsidėliojančius genetiškai ir socialiai užkoduoto kelio etapus. Šitaip žiūrint teigti priklausant „senajai“ ar „naujai kartai“ paprasčiausiai reiškia, jog užimamą padėtį visiškai santykinai ir laikinai aiškiname per santykį su visais tai pačiai amžiaus pakopai priskiriamais subjektais.

Apytikriai tariant, perėjimas iš vienos pozicijos į kitą šioje skalėje gali būti išreikštas „kompetencijų“ įgijimo ir praradimo terminais: juk sakoma – „jeigu jaunas *žinotų*, o senas *galėtų*...“. Nors fiziologiniai brendimo ir ypač juos lydintys senėjimo mechanizmai tėra iš dalies ištyrinėti, yra žinoma, jog kai kurioms disciplinoms, pirmiausia genetinei psichologijai, pavyko sėkmingai susisteminti, ypač kognityviniu atžvilgiu, *kompetentingo subjekto formavimosi etapus*. Nustačius ryšį tarp skirtingų kognityvinės subjektų kompetencijos formų ir psichofiziologinės brandos fazių, galima taip pat numatyti, bent jau hipotetiškai, analoginio sąryšio galimybę jausminių būsenų plotmėje. Tokiu atveju žmogaus gyvenimo ciklas būtų suvokiamas kaip tvarkinga, daugiau mažiau stereotipinė potraukių ir sielos būvių seka – kaip *pasijų ciklas*. Žinoma, ši idėja nėra nauja. Jau graikų filosofijoje *hubris* – dar nepagyvenusio subjekto besaikiškumas – buvo priešinamas *sophrosyne* – brandaus žmogaus nuosaikumui! Tiesą sakant, šia idėja ir dabar vadovaujasi ištisi psichosociologiniai tyrimai, skirti įvertinti „amžiaus poveikį“ specifinių nuostatų formavimuisi skirtingose „kartose“, sudarančiose tam tikrą populiaciją.

Iš tokio pobūdžio apklausų pirmiausia išaiškėja, kad jei ir egzistuoja sąryšis, tai šioje srityje jis negali būti nei tiesioginis, nei sistemiškas. Šiandien niekas nedrįstų pasakyti kaip François Mentré: dėl to, kad jie jauni, „visi jauni žmonės daugiau mažiau radikalūs“, arba dėl to, kad jie pagyvenę, „visi seni žmonės daugiau mažiau reakcingi“⁶. Iš tikrųjų aiškiausias apklausų, į kurias darome aliuziją, rezultatas greičiausiai būtų buvęs tas, – nors ir kaip paradoksaliai tai skambėtų, – kad apklausos būtų sudrebinusios pačią hipotezę, kuria jos grindžiamos. Jos rėmėsi natūralistine samprata, kuri kūniško substrato tapse siekė rasti individualių politinių „racijų“ bei „pasijų“ dėsnį, bet greitai aptiko, kad nagrinėjamos nuostatos bei elgsenos liečia ne

vien „nuotaikas“, sietinas su *nuosavo kūno* metamorfozėmis, tai taip pat, o gal net labiau, paklūsta kultūriniais dėsningumams, susijusiems su subjektų lokalizavimu *socialiniame kūne*⁷.

2. Būtent tai mus prives prie antrojo, anksčiau nusakyto principo: „gyvenimas savo karta“ nepaklūsta biologiniam determinizmui, jis tampa tuo, ką norėtume laikyti vienu iš *sociosemiotinių faktų*, priklausančių nuo reikšmės teorijos. Tokiu atveju kyla problema – sužinoti, kaip, kalbant Sartre'o žodžiais, tapatybė „ateina“ į subjektus, kaip ji juos „išstinka“. Šiuo požiūriu reikšmės klausimais užsiimančios disciplinos kviečia santykinai nedidelėn revoliucijon, palyginti su tradiciniais socio-istoriniais tyrimais šia tema.

Trumpai pristatysime visuotinai paplitusią doktriną. Pagal ją, istorija suvokiama kaip tolydžiai besirutuliojanti, objektyvi ir *a priori* nediferencijuota, sudaryta iš nesuskaičiuojamų veiksmų bei sąveikų tarp žmonių ir jėgų (ekonominių, politinių, karinių). Implicitiškai sutariama, jog kai kuriems veiksmams ar sąveikoms (kaip kad karui ar ekonominei krizei) galima priskirti ypatingą „svarbą“ istoriniu atžvilgiu, ir toji svarba priklauso nuo to, kokį „atgarsį“ tai paliko juose tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvavusių istorinių veikėjų „sąmonėje“. Greta kasdienybės įvykių vidutinio triukšmo ir įniršio, išskiriami tam tikri visus „paženklinę įvykiai“, kurie laikomi transformuojančiais kolektyvinės sąmonės formas. Kitaip tariant, jie laikomi atskirų generacijų generuotojais (ne mes išgalvojome šį kalambūrą). Laikantis tokios perspektyvos, „1968-ųjų karta“ gimsta iš „gegužės įvykių“, kaip kad pokario karta atsirado iš „karo patirties“, net jeigu vėliau šitaip istorijos „paženklintos“ kartos savo ruožtu tampa „ženklinančiomis“ kartomis, palyginti su ankstesnėmis ar vėlesnėmis generacijomis⁸.

Žinoma, tokio tipo išaiškinimas šalia nuorodos į iš karto pastebimą „įvykį“ taip pat yra linkęs inkorporuoti mažiau matomus fenomenus (lėtą socialinės stratifikacijos metabolizmą, demografinę evoliuciją, technologines permainas ir kt.), kurių laikiškumas labiau išslydęs, bet ilgainiui suteikia neabejotinai daugiau aiškumo⁹. Tik šis fonas, vos jį sukonstruojame, leidžia susieti pastebimus kolektyvinės sąmonės svyravimus – paskirų

7 Žr. Norman B. Ryder, „The Cohort as a Concept in the Study of Social Change“, *American Sociological Review*, XXX, no. 6 (1971): 843–861.

8 Šiuo klausimu žr. José Ortegos y Gasseto „kritinės“, arba „lemiančios“, generacijos sąvoką.

9 Žr. A. J. Greimas, „Sur l'histoire événementielle et l'histoire fondamentale“, in *Sémiotique et Sciences sociales* (Paris: Seuil, 1976).

„kartų“ gyvavimą ir mirtį – su struktūriniais, t. y. išaiškinančiais veiksniais, o ne su paviršine įvykių raiška, kuri, tiesą sakant, nieko nepaaiškina, nes ją pačią reikia pagrįsti. Tarkime, kad po 1968-ųjų metų revoliucinio judėjimo ištis pasirodė nauja „karta“: sakykime, ji tikrai gimė „gatvėse“ spaudžiant „įvykiams“, tačiau tai nereiškia, kad ten ir buvo „pasėta jos sėkla“. O visos istorinių tyrimų pastangos, kaip žinome, bus skirtos giluminėms struktūrinėms konfigūracijoms (švietimo sistemos krizei, demografiniam antplūdžiui, darbo rinkos pokyčiams) rekonstruoti tikintis, kad tai leis suprasti tiek vienetinį paties įvykio pasirodymą, tiek artimus ar tolimus jo atgarsius kolektyvinių laikysenų bei elgsenų plotmėje.

Kad ir koks būtų atliktos analitinės regresijos griežtumas, tokio tipo prieiga dėl jos apskritai kauzalistinio pobūdžio kelia daugybę keblių teorinių bei metodologinių klausimų. Priešaky laukia povandeninė uola, kurios apiplaukti nepavyko nė vienai „ideologijų teorijai“, grindžiamai postulatu, kad vadinamąsias superstruktūrines formas – „ideologijas“, „mentalitetus“, „diskursyvinius darinius“ ir kt. – determinuoja socio-ekonominės infrastruktūros. Šią marksistinę teorinę prielaidą, norint ją paversti veiksmingai panaudojamais terminais, reikėtų papildyti preciziškomis procedūromis, kurios leistų susieti nagrinėjamus struktūrinius lygmenis. To, mūsų nuomone, iki šiol ir trūko, o kartu tai paverčia problema bet kokią „kartų teoriją“, kuri remiasi ta pačia perspektyva. Neabejotinai įdomu pasitelkus dokumentus fiksuoti empiriškai stebimus sutapimus tarp infrastruktūros pakitimų ir specifinių superstruktūros konfigūracijų pasirodymo (arba dingimo), kurie suvokiami kaip viena po kitos einančių generacijų gimimo (ar išnykimo) indikatoriai. Vis dėlto tokių vienu metu vykstančių variacijų perteikimas determinacijos ar priežastingumo terminais panašesnis į pozityvistinį *credo* nei mokslinį metodą.

3. Mitinis diskursas

Visiškai kitoks epistemologinis fonas įkvepia alternatyviam teiginiui, kurį galima iškelti remiantis kalbos teorija. Kalbant trumpai ir supaprastintai, jį tiktų išsakyti taip: nėra nei automatiškai generuojančių aplinkybių, nei mechaniškai susidarantių generacijų; yra vien kolektyviniai subjektai,

kurie ima semiotiškai egzistuoti, kai įgyja „tapatybę“ konstruodami tam tikrą skaičių figūratyvinių nuorodų, arba „simbolių“.

1. Šie simbolinės sąrangos orientyrai yra formalaus pobūdžio. Jie nėra įrašyti natūralioje daiktų tvarkoje, jie būna sukonstruoti ir todėl jiems galioja kultūrinis reliatyvizmas. Remdamiesi erdvės ir laiko kategorijų sistema, jie suformuoja reikšminę visumą, kurią sudaro to, kas vadinama išgyvenimu, dimensijos.

Kai kurie iš tų orientyrų – jie mūsų čia tiesiogiai nedomina – yra erdvinio įsirašymo veiksniai: jie nustato orientacijas, poliarizuoja erdvę ir apibrėžia teritorijas. Tai visi tie simboliai, kuriuos koks nors kolektyvas sau suteikia tam, kad įreikšmintų savąjį „čia“ per priešpriešą su „išore“ ir kurie suteikia jos nariams geopolitinio priklausymo koordinatas: etninės genties žymės, tautos emblemos, taip pat visos aspektinės figūros¹⁰, kuriomis grupė reprezentuoja arba savo ekspansijos sritis (užkariavimo, arba rekonkistos, figūros, „imperijos“, „naujos sienos“ mitai), arba atsitraukimo sritis (geležinė uždanga, mėlynoji Vogėzų (kalnų) linija ir pan.).

Pamatinė tolydumo *vs* netolydumo opozicija projektuojama ir laikiškumo ašyje. Akivaizdu, jog būtent šioje, antroje ašyje atsiranda tokios figūros kaip gyvenimas ir mirtis, pastovumas ir pokytis, vienalaikiškumas ir seka, o jos siejasi su pačia „kartos“ idėja. Visai kaip erdvinėje plotmėje, kurioje „mes-čia“ konstitucija neišvengiamai ėjo išvien su „jie-ten“ („kito“, svetimo, „barbaro“) projekcija, taip ir laikiškumo matmenyje išnyrantį „mes-dabar“ sąmonė presuponuoja kitybės įsteigimą, kai jai genealogiškai suteikiama pozicija kokiame nors *anksčiau* arba eschatologiškai kokiame nors *vėliau*. Būtent šioje elementarioje *to paties* ir *kito* dialektikoje glūdi pirminė diskurso apie „kartas“ kilmė, o šis diskursas, mūsų nuomone, iš principo yra mitinis.

2. Žodį „mitinis“ čia reikia suprasti preciziškai technine prasme: jis vienu metu žymi tiek *skirtumų*, be kurių nebūtų reikšmės, produkavimą, tiek opozicinių dėmenų *sutaikymą*, be kurio nebūtų prasmės¹¹. Semiotikoje

10 Semiotikoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad laiko, erdvės, atlikėjų figūros gali būti pateikiamos tam tikru aspektu, iš stebėtojo perspektyvos (pranc. *aspect* – „žvilgsnis, perspektyva; matoma pusė, išvaizda“). Laiko aspektai: pradžios / pabaigos, tęstinis / momentinis. Erdvės aspektai: centras / periferija, erdvumas / ankštumas, arti / toli, išsiplėtę / susitraukę. Atlikėjo aspektai: individualizuotas / neapibrėžtas (spec. red. past.).

11 Čia remiamasi Lévi-Strausso mito samprata, pagal kurią, mitas – tai diskursas, kuriame mėginama sutaikyti nesutaikomas priešybes (spec. red. past.).

pripažįstamos dviejų tipų procedūros, kuriomis paaiškinami šiedu vienas kitą papildantys veiksmai¹². Pirmosios būtų vadinamos „atjungimo“ procedūromis. Tai objektyvuojančios procedūros, kurias taikydamas sakymo subjektas aplink save projektuoja kokias nors laikines ir erdvines nuorodas, suvokiamas kaip autonomiška tikrovės plotmė. Taip suformuojamos diferencijuotos erdvės, arba tam tikra „geografija“, o laikas, suskirstytas į vienas po kito einančius laikotarpius, atribotus demarkaciniais įvykiais, įgyja *Istorijos* pavidalą. Šnekėti, kaip įprastai daroma, apie „kartas, kurios buvo prieš mus“ arba „kurios bus po mūsų“, kaip tik ir reiškia sudėlioti laikiškumą į tinklą figūratyvių ir „objektyvių“ orientyrų, kurių atžvilgiu „mes čia dabar“ įgyja savą reljefą; tai reiškia konstruoti savą „tapatybę“, konstruojant kokią nors „kitybę“. O „įjungimo“ procedūros, priešingai, linkusios išlaisvinti sakytoją nuo tos pirminės loginės būtinybės – referencijos – ir pakeisti ją autoreferencija: „tvirtinu, kad aš esu Aš“¹³; o mano *dabartis* yra viskas kartu: ir skirtumo sugriovimas, ir „istorijos“ ištrynimasis, ir prasmės betarpiškumas, pasireiškiantis per radikalią sutapimą su buvimu-čia-dabar, kai eliminuojama bet kokia distancija tarp „esančio“ aš (mes) ir „buvusio“ aš (mes).

Tokiu atveju, jei kartų problematika ištis įsirašo tarp šių dviejų polių, galime pamatyti, kas šioje srityje yra svarbiausias kriterijus: tai *dabarties istoriškumas*. Sakoma, kad egzistuoja visuomenės be Istorijos. O be istorijų? Ganėtinau įdomu, kad kuo mažiau pastebima Istorija, tuo mažiau laikiškumas suvokiamas kaip „objektyvi“ chronologija („atjungta“ nuo ją organizuojančių subjektų), tuo labiau daugėja istorijų ir tuo daugiau vietos užima mitas, kuris pats savaime yra *pasakojimas*. Vadinamosios visuomenės be istorijos gal ir neobjektyvuoja savo praeities, užtat geriau nei kitos moka *pasakoti* apie savo kilmę. Ir atvirkščiai, kilmės demitizavimas, kuris vyksta išvien su laipsnišku Istorijos (moderniaja prasme) pasirodymu, sukuria segmentuotą, suskaidytą, „objektyvų“ laiką, kuris pats savaime nebeturi jokios prasmės ir nebesusijungia su „išgyvenimu“, išskyrus atvejus, kai į jį pavėluotai įšvirkščijama šiek tiek „istorijos filosofijos“, kitaip tariant, Istorija iš naujo investuojama į istorijas.

12 Žr. A. J. Greimas, J. Courtés, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de ta théorie du langage*, vol. I, 79–82, 119–121, 125–126.

13 Šią formuluotę pateikia J.-Cl. Coquet straipsnyje „Les modalités du discours“, *Langages* 43 (1976): 64–70; apskritai apie tai jis kalba knygoje *Le Discours et son sujet* (Paris: Klincksieck, 1984).

Žvelgiant iš šios perspektyvos, kartų sąvoka pasirodo kaip operatorė, pasižyminti stublinančiomis savybėmis. Tarkime, lyčių priešprieša ar netgi socialinių klasių priešprieša padeda įsteigti minimalias disjunkcijas, kurios būtinos reikšminiam socialumo artikuliacijai, bet kurios kartu savo sandara postuluoja kategoriškai vienas kitą atmetančius vienetus. O generacijų diskurso pagrindą, priešingai, sudaro laipsniška, nekategorišinė logika, kuri leidžia įpavidalinti, dažniausiai vienu ypu, tiek distanciją tarp supriešintų dėmenų, tiek juos jungiančius saitus. Tad kartos sąvoka pasirodo besanti sąvoka, kuri atlieka *junkciją* – disjunkciją ir kartu konjunkciją, – kuria diferencinius nuotolius ir produkuoja tolydumą. Didžioji Istorija, kaip nuoroda į įvykusį dalyką (pvz., „Karalius mirė...“), prisijungia prie kolektyvinio subjekto dabarties ir pagrindžia jo paties istoriją, jo „gyvenimo projektą“ („... tegyvuoja karalius!“). Lygiai taip pat ir generacijų grandininė seka nuolat įformina, kaip pradžia „užklojama“ ant pabaigos. Kalbant lingvistikos terminais, priimdamas laikiškumą, sakymo subjektas kartu įtraukia ir *aspektualizacijos* mechanizmus¹⁴.

4. Egzistavimo ir suvokimo modalumai

Šiais svarstymais nėra siekiama tiesiogiai išspręsti problemas, kylančias tiems, kurie praktikoje siekia empiriškai užčiuopti paskirų kartų egzistavimą „konkrečių socialinių faktų“ plotmėje¹⁵. Iš esmės mūsų perspektyva buvo nukreipta į visai kitą lygmenį – tą, kuris grindžia *socialinio diskurso* apie kartas galimybę ir determinuoja tokio diskurso pobūdį. Judėdami ta pačia linkme, pamėginsime pateikti išvadą, kuri atkartos mūsų kitur sakytą teiginį, kaip sąmoningai provokatyvią formuluotę, apie kitą kolektyvinio subjekto figūrą – „viešąją nuomonę“. Tiek viešojo nuomonė, tiek generacijos tam tikra prasme „neegzistuoja“¹⁶.

14 Apie aspektualumą ir aspektus žr. šio straipsnio 10 išnašą (spec. red. past.).

15 Socialinis faktas – prancūzų sociologo Émile'io Durkheimo, vieno iš moderniosios sociologijos steigėjų, įvestas terminas: „Tai individui išoriški veikimo, mąstymo, jautimo būdai, kurie turi prievartinę galią ir dėl to individui tampa neišvengiami, verčiantys paklusti, įpareigojantys“ (E. Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, Paris: Félix Alcan, 1919, p. 8). Socialinis faktas yra savaiminis esinys, neredukuojamas į jį sudarančias dalis. Toks jo apibrėžimas leidžia Durkheimui atskirti individą nuo kolektyvo ir psichologijos sferą nuo socialinės (institucijų) sferos. Atitinkamai jis gali logiškai pagrįsti sąlygas, kuriomis visuomenė turi suvaržantį, apribojantį, prievartinį poveikį individui (spec. red. past.).

16 Žr. P. Bourdieu, „L'opinion publique n'existe pas“ [Viešojo nuomonė neegzistuoja], *Les Temps modernes* XXIX (janvier 1973): 318.

Ką iš tiesų reiškia šie terminai? Pasitelkę žodyną „Le Petit Robert“ iškart pastebime, kur slypi bendras šių dviejų leksemų apibrėžties branduolys:

„*Nuomonė* [...] II. 2° Visuomenėje vyraujančių nuostatų visuma [...]; tų, kurie pritaria šioms nuostatoms, visuma“ („Le Petit Robert“).

„*Generacija* [...] 2° Visuma būtybių, turinčių vieną kilmę, kuri pereina kiekvienam su vis kita giminystės pakopa [kitaip tariant, giminė]. [...] 3° Visuma daugmaž tokio paties amžiaus individų [kitaip tariant, karta] (ibid.).

Abiem atvejais, kaip galime matyti, susiduriame su rinkiniais, grupėmis, klasėmis, sukomponuotomis iš joms priklausančių atskirų riboto skaičiaus elementų, kuriems visiems būdinga tam tikra bendra savastis ar rūšinė apibrėžtis. Tokio pobūdžio apibrėžimų – juos galėtume vadinti *realistiniais* – tikslas yra ne išdėlioti konceptus, o sudaiktinti atitinkamas sąvokas, suteikiant joms referencinį turinį: nagrinėjamos visumos („nuomonė“, „generacija“) gali ir nebūti tiesiogiai stebimos, tačiau pakanka jas tiesiog apibrėžti kaip empiriškai identifikuojamas ir suskaičiuojamas elementų sumas (pvz., visi to paties amžiaus individai arba visi, kurie vadovaujasi tomis pačiomis nuostatomis), kad jos būtų padaromos „egzistuojančiomis“ kaip „daiktai“.

Žodynas pagal paskirtį yra realistinis, o diskursas, ypač socialinis, vartodamas tam tikrus žodžius anaip tol nebūna realistinis. To pavyzdį matėme nagrinėdami, kaip posakis „viešoji nuomonė“ funkcionuoja politinėje sferoje¹⁷. Čia neabejotinai veikia sudaiktinanti ir visumon sutelkianti referencija į „nuomonę“ kaip individualių nuostatų rinkinį, tačiau ji iškart pranokstama ir vietoj to iškyla Viešosios Nuomonės figūra, neturinti jokio sociologinio referento. Viešoji Nuomonė – tai savotiškas „asmuo“ (F. Brunot), kuriam būdinga autonomiška semiotinė egzistencija, ir ji veikia kaip grynas darbinis instrumentas, skirtas konkrečioms diskursinėms strategijoms. Lygiai taip pat, rodos, būtų galima imtis leksemos „karta“ kasdienės vartosenos analizės. Tokia analizė, užuot rėmusis idėja, kad žodžiai atspindi tikrovę ir suteikia prieigą prie jos, būtų grindžiama hipoteze, kad diskursas tą tikrovę (re)konstruoja pagal nuosavus dėsnius bei tikslus. Pavyzdžiui, jei su per pokalbį mano pašnekovas pamini „savo kartą“, supriešindamas ją su

17 Čia autorius daro nuorodą į kitą savo tyrimą „Viešoji nuomonė ir jos įgaliojiniai“, skirtą viešajai nuomonei ir publikuotą toje pačioje knygoje (žr. E. Landowski, *La Société réflexiche* (Paris: Seuil, 1989), 21–56 (spec. red. past.).

„manąja“, pirmiausia tokiu atveju sužaidžia ne sugestijuojama galiojanti *nuoroda* į dvi objektyviai (statistiškai ar demografiškai) skirtingas individų grupes, bet labiau teminis *įreikšminimas* (analizuotinas stereotipinių vaidmenų terminais), kurį į mūsų intersubjektyvius santykius projektuoja pasirinkta opozicija tarp dviejų presuponuojamos semantinės kategorijos polių (pvz., jauni *vs* seni; „tie, kurie dar turi ko nors išmokti“ *vs* „tie, kurie žino“ ir pan.).

„Nuomonė“, „karta“ – tai du kalboje įprastai vartojami žodžiai, du kasdienės mitologijos operatoriai, kuriuos socialiniai mokslai siekia įtraukti į savo tyrimų lauką. Tokiu atveju, jeigu aptariamų terminų turinys, jiems pereinant iš vieno lygmens į kitą – iš „kalbos“ į „metakalbą“, – niekaip pastebimai nesitransformuoja, akivaizdu, jog iš tokio socialinio mokslo tebus likęs vien pavadinimas. O jei imamės šiuos terminus iš tiesų naujai apibrėžti, susiduriame su homonimais, kaip ir kiekvienu atveju, kai kokia nors disciplina kuria savo terminologiją iš kasdienybės žodyno.

Pastaruoju atveju galimos dvi tyrimo kryptis. Pirmoji, tikrąja to žodžio prasme *teorinė* – šiuo atveju istorikų bei sociologų, – užsiimtų „generacijos“ *koncepto* parengimu, panašiai kaip politologai ir psichosociologai palaipsniui suformavo „nuomonės“ konceptą, prasilenkiantį su to paties termino „populiariąja vartoseną“. Antroji kryptis, susijusi su kuklesne empirine (sociosemiotine ar kitokia) *analize*, imtųsi iš naujo aprašyti ir pagilinti „generaciją“ kaip *semiotinį objektą*, suformuotą socialiniame diskurse ir socialiniu diskursu. Bet koku atveju nė viena iš šių tyrimo krypčių nesiekia palaikyti generacijos sąvokos priskirdama jai referencinį statusą. Jei „generacija“ ir egzistuoja, tai abiem atvejais vien kaip „popierinė“ – arba kaip conceptualus instrumentas sociologinėje metakalboje, kurią dar reikia sukonstruoti, arba kaip paprasčiausias simuliacinis intersubjektyvios identifikacijos diskursuose. Nes tam, kad „generacijos“ kada nors galėtų egzistuoti kokios nors teorijos plotmėje, pirmiausia jos turi nustoti egzistuoti kaip betarpiškos akivaizdybės, susijusios vien su kasdienės žodinės kalbos galiomis.

Versta iš „Continuité et discontinuité: vivre sa génération“, in Eric Landowski, *Société réfléchie* (Paris: Seuil, 1989) (skyriaus pavadinimas verčiant pakeistas suderinus su autoriumi)

Iš prancūzų kalbos vertė Modestas Bakas

Vertimą tikrino, įžanginį žodį ir komentarus parašė Nijolė Keršytė